

Dzwon z fundacji stargardzianina Wilhelma Vossa (1659–1735)

Marcin Majewski¹, Monika Ogiewa-Sejnota²

¹ Uniwersytet Szczeciński, marcin.majewski@usz.edu.pl

📧 <https://orcid.org/0000-0001-8404-3347>

² Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie, m.ogiewa-sejnota@muzeum-stargard.pl

📧 <https://orcid.org/0000-0002-5131-411X>

Abstrakt

W tekście zaprezentowano najnowszy nabytek znajdujący się w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie, którym jest dzwon pochodzący z fundacji stargardzianina Wilhelma Vossa (1659–1735). Ekspонат został zakupiony przez stargardzkie Muzeum w 2021 r. dzięki wsparciu finansowemu Fundacji PGE i jest częścią stałej ekspozycji *Stargard – miejsce z historią. Stargard od czasów średniowiecza do lat 20. XX wieku*.

Abstract

The article discusses the most recent artefact in the collection of the Museum of Archaeology and History in Stargard, namely a bell from the fund of a resident of Stargard, Wilhelm Voss (1659–1735). The exhibit was purchased by the Museum in Stargard in 2021 thanks to the financial support by PGE fund and it is now a part of a permanent exhibition *Stargard – a lace with history. Stargard from the Middle Ages to the 1920s*.

Słowa kluczowe

Stargard, Wilhelm Voss, Johann Heinrich Scheel, dzwon

Keywords

Stargard, Wilhelm Voss, Johann Heinrich Scheel, bell

W 2021 r. dzięki darowiźnie Fundacji PGE stargardzkie muzeum zrealizowało projekt *Dare est docere reddere... Zakup zabytkowego dzwonu do zbiorów Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie*. Ekspонат został odlany dzięki fundacji stargardzianina Wilhelma Vossa, który w swoim testamencie zlecił nie tylko wykonanie dzwonu, lecz przede wszystkim poczynił zapisy inicjujące utworzenie przytułku dla biednych stargardzian oraz powiększenie zbioru bibliotecznego miejscowego Collegium Groeningianum. Zakupiony zabytek został wpisany do muzealnej księgi inwentarzowej sztuki pod numerem: MS/S/1379.

Dzwon

Instrument waży 8,5 kg i został odlany z brązu przez szczecińskiego ludwisarza Johanna Heinricha Scheela w 1735 r.¹ Jego średnica dolna wynosi 24,6 cm, a wysokość wraz z kluczem 28 cm. Profilowana czapa przechodzi w szyję dekorowaną dookołnym fryzmem utworzonym od góry z liści akantu, dalej z ornamentu sznurowego, półwałka i ponownie z ornamentu sznurowego i liści akantu. Na płaszczu umieszczono sześciowersową inskrypcję kapitałą w języku niemieckim z elementami łaciny, z linioowaniem, ze zróżnicowanym modulem liter i częściowo podniesionymi literami początkowymi: ZUM BEHUEF DES VON DEM SEELIGEN HERRN / HOFF FISCAL, LICENTIAT WILHELM VOSS PER (przerywnik) / TESTAMENTUM DE 10

Ryc. 1. Dzwon pochodzący z fundacji Wilhelma Vossa (1659–1735), odlany w 1735 r.
Fot. MAH w Stargardzie, oprac. C. Rysz

¹ Analiza metaloznawcza wykonana spektrometrem manualnym X-MET8000 Expert po wewnętrznej stronie płaszczu dzwonu: Cu 63,05%, Sn 22,56%, Si 3,35%, Pb 2,92%, Sb 2,17%, S 1,72%, Al 1,49%, As 0,99%, Fe 0,81%, Ni 0,33%, Zn 0,24%, Ag 0,14%, P 0,14%, Bi 0,10%.

NOVEMBRIS 1733 FUNDIRTEN (przerywnik) / HOSPITALS HABEN DESSEN HERREN ERBEN, DIESE GLOC (fragment ornamentu sznurowego) / KE ANFER-TIGEN LASSEN, DEN 28 DECEMBER 1735, / (przerywnik) DURCH IOH= HE- INR= SCHEEL IN STETTIN (trzy ozdobniki). Wszystkie przerywniki i ozdobniki powiązane z tekstem to elementy wici roślinnej lub liści akantu. Pomiedzy początkami a końcami wersów inskrypcji wkomponowano zwis utworzony z liści laurowych z rozetką u dołu, który poprowadzony został przez całą wysokość płaszcza dzwonu. Dolna partia płaszcza profilowana. Na wieńcu fryz z liśćmi akantu. Serca brak. Stan zachowania instrumentu jest dobry. Częściowemu uszkodzeniu uległa krawędź wieńca. Na powierzchni zachowały się ślady wtórnego malowania, które zostało usunięte prawdopodobnie w sposób chemiczny.

Ryc. 2. Dekoracja i fragment inskrypcji dzwonu. Fot. MAH w Stargardzie, oprac. C. Rysz

Niewielkie rozmiary dzwonu świadczą, że pełnił on pierwotnie funkcję sygnałową. Potwierdza to zapis testamentu, w którym wskazano, że jego trzykrotne uderzenia będą oznaczać czas rozpoczęcie nabożeństwa i zaproszenie na nie okolicznych mieszkańców².

Wykonawca dzwonu to szczeciński ludwisarz Johann Heinrich Scheel. Pochodził ze znanej kołobrzesckiej rodziny ludwisarskiej, być może jego ojcem był Conrad II Scheel. Prawdopodobnie w 1734 r. przyjechał do Szczecina i przejął pracownię po zmarłym odlewniku Johannie Heinrichu Schmidcie. Odlane przez J. H. Scheela dzwony znajdowały się w wielu miejscowościach na Pomorzu, w Brandenburgii i Meklemburgii. Stargardzki dzwon z fundacji W. Vossa jest jedynym znanym dzisiaj instrumentem powstałym w 1735 r. w ludwisarni J. H. Scheela. Po jego śmierci, która nastąpiła około 1770 r., zakładem kierowała wdowa, a później spadkobiercy³.

Wilhelm Voss i jego fundacja

Wilhelm Voss urodził się 14 grudnia 1659 r. w Stargardzie. Jego rodzicami byli: zrzeszony w stargardzkim cechu krawców – Jacob Voss oraz córka miejscowego piekarza – Maria Frantzi. Pierwsze nauki pobierał w rodzinnym mieście zasilając szeregi uczniów Collegium Groeningianum prawdopodobnie od 1677 r. Po trzech latach przeniósł się do Szczecina, aby kontynuować edukację w tamtejszym Gimnazjum Królewskim. W 1681 r. podjął studia prawnicze na Uniwersytecie Albrechta (Albertyna) w Królewcu⁴. Dalszą naukę kontynuował na Uniwersytecie w Greifswaldzie, gdzie 1687 r. uzyskał stopień licencjata. W 1703 r. król szwedzki Karol XII (1682–1718) mianował go nadwornym adwokatem w Stargardzie. W 1715 r. przeszedł na służbę króla pruskiego Fryderyka Wilhelma I (1688–1740) i otrzymał wówczas stanowisko nadwornego urzędnika skarbowego w Kamerze Wojenno-Skarbowej w Stargardzie i to stanowisko sprawował do końca życia⁵.

W 1688 r. Wilhelm Voss poślubił Barbarę Mauve, wdowę po urzędniku dworskim Johannie Zinnekenie⁶. Małżeństwo zamieszkało w kamienicy należącej do jego żony przy obecnej ulicy Mieszka I (dawniej: Bruch Viertel / kwartał XLVI / Pyritzerstrasse 672). W zachowanych źródłach archiwalnych W. Voss jawi się jako osoba zamożna⁷. Oprócz kamienicy leżącej nieopodal stargardzkiego Rynku posiadał bogatą bibliotekę. Wśród zgromadzonych przez niego książek najwięcej było poświęconych tematyce prawniczej, pism ojców Kościoła i autorów antycznych⁸.

10 listopada 1733 r. „będąc świadomym kruchości życia i nie chcąc być zaskoczonym przez śmierć”, sporządził testament, który został opublikowany po jego śmierci. Zmarł natomiast podczas rodzinnych odwiedzin w Gryfinie (niem. *Greifenhagen*)

² Schmidt 1878, 27.

³ Eichler 2000, 24–27; Eichler 2003, 231–232; Poettgen 2010, 52–53.

⁴ Wilhelm Voss został wpisany w poczet studentów Uniwersytetu Albrechta w Królewcu 10 maja 1681 r. Razem z nim studia rozpoczął pyrzyżczanin Peter Kistmacher. Por. Matrikel der Universität Königsberg 1911, 123.

⁵ Werner [1735], 7–8.

⁶ Werner [1735], 7.

⁷ APS AmS, 1581a, bs.; APS AmS, 1584, bs.

⁸ Spandowski, Michalska 2021, 30.

8 września 1735 r. Zgodnie ze swoją ostatnią wolą został pochowany w stargardzkim kościele Mariackim⁹. Analiza jego testamentu wykazała, że W. Voss nie posiadał naturalnych spadkobierców. Swój majątek zapisał rodzeństwu: siostrze Marii Bremer oraz bratu Peterowi i jego synom – Jacobowi Wilhelmowi i Peterowi. Ponadto 1500 talarów oraz dom wraz z ogrodem i łąką znajdujące się w pobliżu Bramy Wałowej, nad Małą Krąpielą, przy drodze na Strachocin przeznaczył na przytułek (*Hospital*). Według zapisu W. Vossa miało tam zamieszkać czterech ubogich stargardzkich mieszczan albo mieszczek. Do budynku przylegał ogród, w którym uprawiano chmiel i drzewa owocowe. Za wykonanie ostatniej woli W. Vossa odpowiadał stargardzki magistrat¹⁰.

Z inwentaryzacji wykonanej przez komisję wydelegowaną przez pomorski konsystorz w 1740 r. wynika, że do domu przeznaczonemu na przytułek prowadziły dwuskrzydłowe drzwi. Przedśionek został wyłożony kamieniami polnymi. Budynek był jednopiętrowy. Na parterze i piętrze znajdowały się pojedyncze izby z oknami i mniejszymi komorami. Główne pomieszczenia były ogrzewane piecami kaflowymi. Z drugiej strony domu stała stajnia z wrotami, które były w bardzo złym stanie. W spisie wymieniono także przedmioty ruchome, będące w posiadaniu fundacji. Wśród nich znajdowały się m.in. księgi z Biblią stargardzką¹¹ na czele oraz omawiamy dzwon, który towarzyszył mieszkańcom przytułku w ciągu dnia i miał upamiętniać ich dobrodzieja, zwłaszcza w dniu jego urodzin¹².

Podczas wojny siedmioletniej (1756–1763) maszerujące na Berlin wojska rosyjskie w 1758 r. zniszczyły zabudowę znajdującą się na terenie ufundowanego przytułku. Budynków nigdy nie odbudowano, a teren został sprzedany przez magistrat, który na mocy testamentu był jego zarządcą. Pomimo tego majątek fundacji stale się powiększał m.in. przez wpływy z dzierżawy łąki. W związku z tym, w 1839 r. władze miasta połączyły fundację W. Vossa z fundacją wdowy po piekarzu Ziegelmannie. Dorothea Maria Ziegelmann przeznaczyła swój dom dla ubogich mieszczek. Jednak ze względu na jego zły stan i brak finansów, władze miasta podjęły decyzję o połączeniu obu fundacji. Dzięki temu zapewniono darmowy dach nad głową dwunastu mieszczkom, z pośród których dwie najstarsze otrzymały 16 talarów zapomogi, a reszta po 2 talary¹³.

Fundacja funkcjonowała jeszcze na początku XX w. Świadczy o tym fakt, że w 1911 r. do nowo wybudowanego szpitala przy obecnej ulicy Warszawskiej (niem. *Friedrichstrasse*) trafiały osoby z dawnego szpitala Wilhelma. Wynikało to z faktu, że budynki, w których funkcjonował szpital Wilhelma zostały zakupione przez fundację Ziegelmann-Voss i zostały przeznaczone do rozbiórki. W tym miejscu miał zostać wybudowany nowoczesny szpital¹⁴.

⁹ APS AmS, 8458, bs.

¹⁰ APS AmS, 8458, bs.

¹¹ Chodzi o Biblię wydaną po raz pierwszy na Pomorzu w języku wysokoniemieckim, którą polecił wydrukować w Stargardzie w 1693 r. na swój koszt superintendent generalny Günther Heiler (1645–1707).

¹² APS, KPPS, 6868, bs.

¹³ Teske 1843, 277–278.

¹⁴ Zuck 1900, 85–86.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie (APS)

Akta miasta Stargardu (AmS)

- 1581a Stargardsches Häuser-Kataster vor 1627–1696. Unicat, 1627–1696.
 1584 Häuser-Kataster der Stadt Stargard aufgenommen nach der Schwadeckeschen Vermessung von 1723, 1723.
 8458 [Die Testament-Verordnungen des Wilhelm Voss zu Stargard], 1735–1736. Konsystorz Prowincji Pomorskiej w Szczecinie (KPPS).
 6868 Acta des Pommerschen Consistorii betreffend das von dem Hoffiscal Wilhelm Voss gestiftete Hospital zu Stargardt.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Matrikel der Universität Königsberg. 1911. *Die Matrikel der Universität Königsberg i. Pr. 1544–1829. Die Immatrikulationen von 1657–1829.* G. Erler (hrsg.). Leipzig.
 Werner D.G. [1735]. *Monumentum Viri Amplissimi Et Iuris Consultissimi Domini Wilhelmi Vossii Iurus Utriusque Licentiati [...] Stargardiae [...] MDCLIX [...] Nati Greiffenhagii [...] MDCCXXXV [...] Denati Et Stargardiae In Aede D. Mariae Die XII. Septembr. Tumulati.* Stargardiae.

LITERATURA

- Eichler H.-G. 2000. Stettiner Glockengießer bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. W: K. Bund, J. Poettgen (red.), *Stettiner Glockengiesser aus fünf Jahrhunderten. Stettiner Schriften* 10. Greifenstein–Kiel, 11–30.
 Eichler H.-G. 2003. *Handbuch der Stück- und Glockengießer auf der Grundlage der im mittleren und östlichen Deutschland überlieferten Glocken. Schriften aus dem Deutschen Glockenmuseum* 2. Greifenstein.
 Poettgen J. 2010. *Handbuch der deutschen Glockengießer und ihrer Werkstätten bis zum Jahre 1900 in den ehemaligen deutschen Ostprovinzen Pommern, Ost- und Westpreußen und Schlesien mit Berücksichtigung der im westlichen Deutschland vorhandenen Leihglocken unter Verwendung des von Hans Georg Eichler (+) verfaßten Handbuchs der Stück- und Glockengießer im mittleren und östlichen Deutschland.* Greifenstein.
 Schmidt C. 1878. *Geschichte der Kirchen und milden Stiftung der Stadt Stargard* 2. Stargard.
 Spandowski M., Michalska A. 2021. *Bibliotheca rediviva. XVI-wieczne druki z dawnych bibliotek Stargardu.* Szczecin.
 Teske C. 1843. *Geschichte der Stadt Stargard.* Stargard.
 Zuck O. 1900. *Führer durch Stargard in Pomm.* Stargard in Pomm.